

21. Využití radionuklidů pro studium komplexních rovnováh

Kapalinová extrakce

≡ rozdělování v soustavě kapalina-kapalina. Jde v podstatě o převádění rozpuštěné látky z jedné kapalně fáze (zpravidla vodné) do jiné fáze (organické).

- Používá tehdy, je-li příčinou přechodu do jiné kapalně fáze pouze rozdílná rozpustnost dělené složky v obou fázích.
- Koncentrace sledovaných látek v jednotlivých fázích se velmi dobře stanovují radiometricky, neboť koncentrace látky je úměrná aktivitě, samozřejmě když měření probíhá ve stejných geometrických podmínkách.

Nernstova rozdělovací konstanta K_D pro látku B (1891)

$$K_D = \frac{[B]_{org}}{[B]_{vod}}$$

hranatá závorka označuje rovnovážnou koncentraci

- **Užívá se tehdy, je-li extrahovaná látka přítomna v obou fázích ve stejné chemické formě**
- Ve většině systémů je to opravdu konstanta, ale např. při rozdělení HCl mezi ether a vodu je koncentrací HCl výrazně ovlivněna rozpustnost etheru ve vodě a tím i mísitelnost fází a K_D (HCl)

Rozdělovací poměr **D**

$$D = \frac{c_{B,org}}{c_{B,vod}}$$

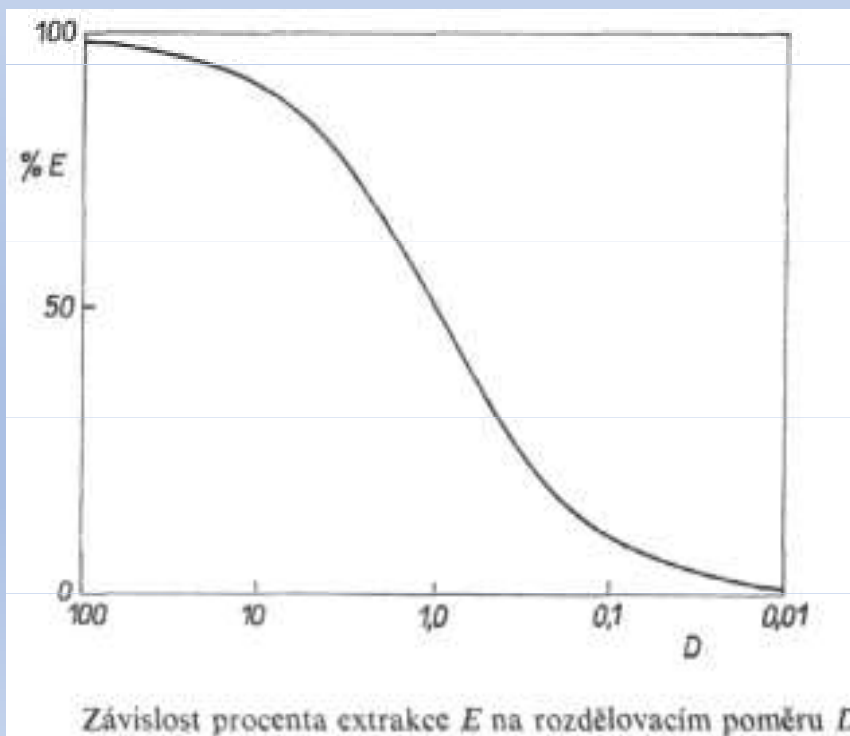

C_B – analytická koncentrace rozdělované látky **B**. Zahrnuje tedy všechny formy, ve kterých se extrahovaná látka nachází, např. všechny formy komplexů kovu **M** v dané fázi.

V limitním případě, kdy se v obou fázích vyskytuje pouze jediná a tatáž chemická forma extrahované látky, pak přechází D na K_D .

Procento extrakce **E**

$$E = \frac{100D}{D + \frac{V_{vod}}{V_{org}}}$$

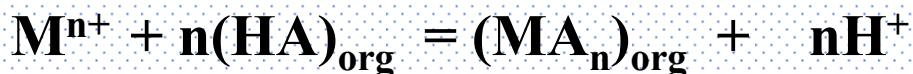

Pro $D = 1$ jde o 50% extrakci

Teorie extrakce chelátů (směrnicevá analýza)

Extrakční rovnice – popisuje heterogenní rovnováhu, K_{ex} je její rovnovážná konstanta (tzv. extrakční konstanta)

HA je komplexotvorné činidlo

$$K_{ex} = \frac{[MA_n]_{org} \cdot [H^+]^n}{[M^{n+}] \cdot [HA]_{org}^n} = D \cdot \frac{[H^+]^n}{[HA]_{org}^n}$$

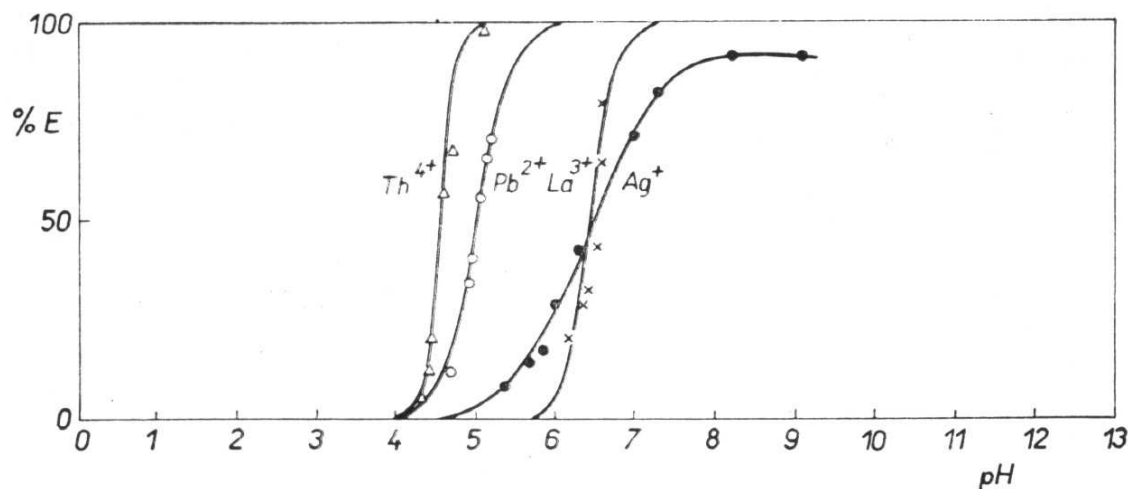
$$\Rightarrow \log D = \log K_{ex} + npH + n \log [HA]_{org}$$

n je směrnici uvedené logaritmické závislosti a určuje náboj iontu i počet molekul extrakčního činidla

pH poloviční extrakce

$$-\log K_{ex}/n = pH_{1/2} + \log [HA]_{org}$$

Závislost % extrakce na pH

Extrakce stříbra, olova, lanthanu a thoria 0,1 M roztokem 8-hydroxychinolinu v chloroformu.

Obecné poznámky ke kapalinové extrakci

- Extrahovat se budou látky málo rozpustné ve vodě, ale dobře rozpustné v organické fázi.
- Je-li rozpustnost rozpuštěné a potenciálně extrahované látky v organické fázi malá (např. jde o kovové nebo ve vodné fázi hydratované ionty), pak je nutné zpravidla nahradit hydratační obal obalem jiným, hydrofobnějším.
- Pokud jsou i nadále částice, které chceme převést extrakcí do organické fáze, nabitě, je nutné je převést do neutrální formy. Zpravidla se tak děje převedením do neutrálního komplexu (chelátu nebo iontového asociátu).
- I tak je důležité, aby extrahovaná částice měla pokud možno co nejvíce hydrofobní charakter, tj. aby alespoň některá její část měla do značné míry organický charakter.

Další podrobnosti o kapalinové extrakci, teorii komplexů apod. na vyžádání.

Substechiometrická separace

Většina separačních procesů se provádí s nadbytkem reakčního činidla, např. srážení.

Pro kvantitativní stanovení prvků v malých množstvích (např. v aktivační analýze) lze však užít i menšího, t.z.v. **substechiometrického množství činidla** (tj. menšího než odpovídá stechiometrii separace).

Aktivační analýza: používá se pro radiochemickou přípravu různých nuklidů, nejčastěji reakcí (n,γ) , kdy vzniká velmi malé množství atomů radionuklidu – nelze zde využít klasických separačních metod. **Ozařuje se vzorek se standardem, tj. izotopem stanovovaného nuklidu.**

- vzniká směs radionuklidů
- nutno je oddělit v radiochemicky čisté formě
- separace se zpravidla provádí po přidání neaktivního nosiče vybraného prvku (izotopické zředění)
- provede se separace tohoto vybraného prvku (nemusí být kvantitativní, je tedy substechiometrická)
- pro celkovou aktivitu **A** radionuklidu, který vznikl při ozařování platí:

A – celková aktivita vzniklá při ozařování
a - aktivita izolované části substechiometricky provedená
x – váhové množství přidaného nosiče
m – hmotnost izolovaného nosiče

$$A = a \frac{x}{m}$$

Pro ozařování standardu platí stejný vztah:

Aktivity stanovovaného prvku v analyzovaném prvku A a ve standardu A_s jsou přímo úměrné hmotnosti stanovovaného prvku y :

$$y = y_s \left(\frac{S_s}{S} - 1 \right)$$

Lze zjednodušit, splníme-li dvě podmínky:

- k analyzovanému vzorku i ke standardu přidáme po ozáření a rozpuštění přesně stejná váhová množství neaktivního izotopického nosiče ($x = x_s$)
- z roztoku analyzovaného vzorku a ze standardu izolujeme pro měření aktivity libovolná, avšak přesně stejná váhová množství stanovovaného prvku ($m = m_s$). Pak platí:

$$y = y_s \frac{A}{A_s}$$

Izotopické zředování (1932)

Stanovení prvku je založeno na sledování změny specifické aktivity, způsobené smíšením radioaktivního a neradioaktivního nuklidu stanovovaného prvku

Přímé izotopické zředování

k neaktivnímu stanovovanému prvku (y), přidáme k němu známé množství radionuklidu (y_s) a z poklesu specifické aktivity lze vypočítat obsah stanovovaného prvku

Obrácené izotopické zředování

stanovení obsahu izotopického (neradioaktivního) nosiče v roztoku radionuklidu příslušného prvku

$$y = y_s \left(\frac{S_s}{S} - 1 \right)$$

S - specifická aktivita,
tj. aktivita vztažená na
jednotku hmotnosti:

$$S = \frac{a}{m}$$

Oddělíme-li z roztoku původní specifické aktivity $S_s = a_s/m_s$ a z roztoku vzniklého izotopickým zředěním ($S = a/m$) vždy přesně stejná množství stanovovaného prvku (např. substechiometricky, $m_s = m$), pak pro jeho obsah (y) v analyzovaném vzorku platí

$$y = y_s \left(\frac{a_s}{a} - 1 \right)$$

Použití: *analýza stopových množství prvků*